

ПОСЛОВИЦЕ И НАРОДНИ ГОВОРНИ ИЗРАЗИ У ЋОПИЋЕВОМ РОМАНУ *НЕ ТУГУЈ* *БРОНЗАНА СТРАЖО*

Доц. др Недељко Кајиш¹

Сажетак: Ћопић је, слично Андрићу, Лалићу, Његошу, Сушићу и још неким нашим писцима, умјетник који је свој стваралачки потенцијал допуњава мудрошћу усменог књижевног стваралаштва.

Његов дар би се снашао и без «одласка» међу народ, али је он, с разлогом, вјеровало да ће тако постићи више, проћи сигурније и бити увјерљивији, и интересантнији, у казивању истине о удесу у којем се нашао његов народ. И, оно најбитније, као писац, трајаће дужи, односно тешко ће изаћи из сфере интересовања читалачке публике.

У раду су истакнути, само неки, од многобројних примјера пословичке грађе које је користио у роману *Не тугуј бронзана стражо*, а који се јављају у дескрипцији, монолозима и дијалозима ликова, пејзажима и сл.

Кључне ријечи: Српске нар. пословице, Вук, Ђоко Стојчић, Ћопић, Рјечник, Босна, Јовандека...

УВОД

Писац је најкраћи облик усмене књижевности – *нардну изреку*, уклопио у најдужи форму писане књижевности у – *роман*. Нештедимице је „узимао из народа“, често у изворном облику, а понешто и трансформисао, водећи рачуна да се изворност и смисао не изгуби, обрађивао на себи својствен начин, и поново враћао народу. У роману је мало страница које не „свијетле“ краћим прозним усменим творевинама. Оне су с мјером «засађене» по дјелу, па изгледа као да су се рађале заједно са њим, да су вршњаци, иако су „присади“, и старији су од дјела и по неколико вијекова. А то и

---

¹ Независни универзитет Бања Лука

јесте оно што дјелу даје сигурност, гаранцију и вјеру да ће дуже потрајати, можда колико и сам народ из којег су потекле.

Оно што се, такође, мора истаћи, јесте чињеница да нема ни једне сувишне пословице, нити говорног израза, оних за које би се могло рећи да «висе», да су ту «реда ради» – не. При покушају да се, било шта од тога, одстрани, узме из уста неког јунака, наратора, или писца, реченица губи на тежини, носивости, снази; кида се веза са осталим дијеловима текста, крњи структура, нарушава фабула – разводњава снага дјела.

ДУХ И ДАХ НАРОДНОГ УСМЕНОВАЊА

Не тугуј бронзана страж² је роман који обрађује савремену појаву и тему колонизације горштака у равничарске крајеве (1945 – 1948), са свим неочекиваним психолошким превирањем и промјенама.

Сви би ишли да траже бољи и лагоднији живот, јер је живот у Босни прилично тежак. Међу онима који би да траже боље је и Јовандека Бабић из села чије име говори довољно о животу у њему – из Глибајца.

Напопастио старину ђаво, виле га понијеле, па дошао некуд лак и крилат, лети по свијету као балон и, ево га, час је у некој банци, набија торбак паретинама, час је у магацину с одијелом, па бира ли бира (ово хоћу, ово нећу) (5).

У контексту су двије изреке:

Већ у уводу писац даје јасну слику Јовандекиног понашања. Ни мање ни више, него – *виле га понијеле*.

Да су *виле неког понијеле* обично се каже за онога ко је кренуо за неким послом, али лаган и брз, моћан и снажан, неустрашив и увјерен да ће посао добро и успјешно обавити. Израз се често користи и у другом значењу. Наиме често чујемо да некога *виле носажу*, а то значи да је он чудног, необичног понашања, да има другачији поглед на живот од осталих; малчице је, рекло би се, „сишао с правог пута“. У овом контексту је изрека и дата. Наиме Ћопићев јунак Јовандека, сањари; час је овдје, час ондје, те ово, те оно... А за све то народ има изреку: *виле га понијеле*.³ Дакле, виле

² Погледати: Ћопић, Б. (1960). Не тугуј бронзана стражо, Сарајево: “Свјетлост”.

³ Вук Стефановић Караџић, Српски рјечник (1818), Београд „Просвета“, 1969. (Виле живе по великим планинама и по камењацима око вода, обучене су у бијеле танке хаљине и са косом спуштеном по прсима. Не чине никоме зла, изузев ако их неко не увриједи. Тада га унаказе; устријеле га у ногу или руку, или у срце, и тако одмах умре).

могу све, па и Јовандеку понијети тамо гдје би он желио. (Вук је у збирци *Пословица* забиљежио: *Виле те однеле*. Код Ђока Стојичића срећемо више верзија: *Виле га однијеле, дабогда; Виле ти сан донијеле* и *Виле уте ушле*) (Стојичић, 2006).

Изразом *ово хоћу, ово нећу* се открива избирљива особа, рекло би се помало и размажена, може јој се тако. Барем док је *носају виле*. На њиховим крилима може се све, па и пробирати, изволијевати, захтијевати... Јер, таква шанса се не указује често, али када се укаже – максимално се користи. Изреку: *Хоћу, нећу* записао је и Ђоко Стојичић у поменутој збирци.

Истине о вјечним законима живота и времена, казане језиком народних пословица, јасно указује на то да се оне с великом лакоћом уклапају у умјетничко дјело. Уз помоћ њихову Ђопић изграђује постојаност и љепоту свог језика и свог, већ препознатљивог, стила.

Сан на крилима маште, Јовандеку Бабића не попушта. Ђопић оставља виле по страни и „прихвата“ се Бога коме даје помало и увриједљиву улогу (али ненамјерну, случајну), да дува човјеку гаће, како би био што лаганији. *Гаће* постају *балон* а човјек *перце*.

Драги бог надувао човјеку гаће, дошла стражњица лагана као перце, а глава се занијела, па те зачас ево гдје те никад није било (5).

Перо од птице, или кокошке, у народу је „мјерна јединица“, симбол мјере за тежину, али оне најмање. Да би измјерено било што лаганије, односно да би се показала права вриједност нечега, оно се представља у деминутиву. Говори се: *лаган к'о перо*, али, још чешће и *лаган к'о перце*. (У збирци „Српске народне пословице“ Вук је забиљежио: *Лако као перо*) (Карацић, 1966).

Пословички облици у роману се често сажимају у синтагме које јасно говоре истине о животу. Оно за шта би требало више времена да се објасни, писац вјешто премошћује пословицом.

Обазриви Јовандека изражава сумњу у то да ће га тамо негдје дочекати раширених руку, и да се то неће на неки начин морати платити.

Има ти најприје да смислиш и размислиш зашто ли они тамо тебе зову. Није то тек онако, из чиста мира, да ти се нађу при руци. Увијек ти власт гледа своју корист. Не зову магарца у сватове да за софром сједи (7).

Контекст је из народног израза и народне пословице.

Из чиста мира, значи без икаквог повода, тек онако, случајно, спонтано... се нешто десило. Али овдје је израз у другачијем својству.

Није то тек онако, без основа; није то напамет, или „с неба па у ребра“... из чиста мира.

Не зову магарца у сватове да за софром сједи. Много је народних умотворина у којима се, на овај или онај начин, помиње *магарац*, и то, скоро па увијек, као симбол *глупости*, или напорног теглења. У овом случају народ га је повео, коначно, на право мјесто, али се, успут предомислио, и лаковјернима дао до знања да ће магарац и тамо, као и свугдје, бити само оно што јесте; стока која вуче, тегли, носи... (Код Стојичића срећемо: *Не зову магарца на свадбу да игра и пева, него да воду носи*, и *Не зову магарца у сватове да за софром сједи*).

Одјек често употребљаване народне мисли, осјећа се скоро на свакој страници романа. Она доприноси пластичности пишневог умјетничког израза.

*Али откад партизани дођоше и распалише комесарским говорима, политика му поче испадати као ти нека пресвета Геновева: све што дође од ње, **истина је као суво злато** (8).*

Све се своди на *истину*, или неистину. Ако је истина, онда је то заиста вриједно. Толико вриједно да се једино може поредити са нечим исто тако вриједним, односно са нечим што има трајну вриједност као и она (истина) сама. А то је *злато*. И то не било какво, већ *суво* (пребрано, пречишћено). У народу је познато да доста роба треба просушити ради трајности, и складиштења. Воће, поврће, житарице, месо, планинско биље, сточну храну ... све је требало изложити сунцу и промаји. На тај начин роби се смањује квантитет, али повећава квалитет. Слично је и са златом; потребно је много руде да би се добило мало злата. (Стојичић је записао: *Истина и ватра највише опеку, Истина је добра, али је тешко с њом живети, Истина је и изнад Рима, и изнад Цариграда...*). Поређење истине са сувим златом срећемо и у бајци *Очев трс*.

Сви су одлучни да се креће, једино се Јовандеки не иде. Али ту је његова родбина која га соколи.

*Ту Бањац зауставља поглед на својој стројној чврстој горштакињи, жмирне, као да се чуди откуд она ту и брзо прелази даље: - Идемо, стрикане, идемо, **притежи опанке** (12).*

Опанци се везују за ногу, да чвршће стоје, да не спадну. Ако је пред путником био пут далек, *опанци* би се чвршће *везивали*... Данас нема опанака, али се изрека задржала. Кад год треба на пут обичај је да се каже *притежи опанке*, што би значило спремај се за пута.

Али, ако кренемо мало даље, видјећемо да је народ често путовао, односно бјежао. То нам управо и говори изрека. Чврсто *притегнути опанци* наслућују, не само дуг пут и бјежанију, већ дају и гаранцију да ће се „нечему“ измаћи и „негдје“ стићи. И данашње вријеме нам је освјежило ту давнашњу изреку, *притезали су се опанци*, и спремало се за пута и „бјежаније“. Изрека је била неопхода Ћопићу, али, судећи по свему, и генерацијама које долазе иза њега. (Код Стојичића: *Притегни опанке*).

– *Има ли колико држава проћи до тога Баната? – квоцну Јовандекина баба (...)*

– *И тебе обладао Банат као коњска мува. Све ти је то једна држава (13).*

Коњска мува је ријетко сама, у друштву је осталих, у роју. Сама ријеч каже да живи на коњима, и смета им при раду. Веома су досадне. Често и у нос улазе. Скоро па да их се немогуће и отарасити. Символ су досадних створења. Овдје из контекста видимо да Јовандека није био у праву што је на овај начин „прозвао“ бабу, али једноставно њему се није ишло у тај Банат, није му се остављала родна грудa, па је искористио прилику да увриједи свог саговорника. „Прснуо“ је, више него проговорио. Пун је једа, срџбе, туге... А то све исказао је благом увредом; упоредио је своју бабу са коњском мувом. Било ко да је други био умјесто ње – такву констатцију (у виду народне изреке) би добио. (Стојичић је записао: *Досадан ко коњска мува*).

Да би се постигао што већи ефекат исказане мисли народ је често ишао у крајност, преувеличавајући ситуацију, и на тај начин постигао жељено.

– *Безбели, лаже и Цепелин као сваки политичар, прави од муве међеда, али нек је свака трећа истинита, опет је добро (17).*

Мисао је од двије изреке. *Правити од муве међеда*, значи преувеличавати ствар. Народ је најбољи примјер хиперболисања видио у поређењу крајности; њему најпознатије и највеће животиње, са најмањом. Супротност је израженија уколико је поређење екстрмије, а самим тим и хипербола је успјелија. Израз је врло често и данас у употреби, поготово када се жели истаћи нечије претјеривање. (У *Српским народним изрекама*, Ђоко Стојичић је записао: *Прави од муве медведа*).

Када неко говори увјерљиво, сликовито, разговоријетно и свима јасно, а то је оно чему се потајно надало и што се ишчекивало, онда му је тешко и повјеровати. Али, мудри се не очаравају унапријед, да

се не би у будућности разочарали. Зато они предухитре ту очараност изреком: *нек је свака трећа истинита, опет је добро.*

ПРОШЛО У САДАШЊЕМ И БУДУЋЕМ

Ђопићев роман је дубоко уроњен у трдицију, у прошлост народа. То је и начин који упућује на јасно сагледавање вриједности усмене књижевности која је чврст ослонац писаној. Отуда и разлог да је прошло у садашњем, али и у будућем.

Одмицао је од гробља, са сваким кораком све смиренији - читао је он тим старцима из бујадаре (17).

Изрека није иста у контексту и ван њега. Наиме ван контекста она би значила буквално, баш то да је неко нешто (пр)читао, и сада се зна шта је то, и колико је, дакле завршио је радњу читавања. Међутим у контексту она има другачије значење и објашњава да је Ђопићев јунак одржао добар и ефектан говор тамо неким старцима из бујадаре. Такво читавање више подсјећа на „одржано предавање“, него на разговор, комуникацију. Такође, из коментара лика видимо да предавање дјелује и нешто дрскије, круће, оштрије; изгледа као да је тим старцима одржана прописна лекција из живота коју неће никада заборавити. Рећи некоме нешто, и *очитати* му, за народ није исто. И за писца су то два различита појма, која, наравно, имају нечега заједничког, али имају и доста различитог. То је и разлог да не узме први већ други термин, односно изреку. (У Стојичићевој збирци су три сличне изреке: *Очитати буквицу*, *Очитати вакелу* и *Очитати лекцију*).

Није писац заборавио никога, па ни оне које је рат унесређио на све могуће начине.

Душа у носу, а чемерна удовица уздахне, с муком је враћа натраг, облачи покојников капут и креће с кума Милошем ил' с прика Тривуном да у Банату заради бар за сјеме (19).

Када је *душа у носу*, значи да још мало треба па да изађе на нос, већ је кренула да се растане са тијелом, да га напусти. Могло би се догодити да ускоро наступи и смрт. То је некакво предсмртно стање које наступа услед опаке болести, тешка живота, напорног рада и сл. Мада у контексту није тако. Изрека је овдје узета више као поштапалица, и то са мало поспрдног карактера, јер види се да је ријеч о удовици, коју „штите“ кумови и пријатељи, и која има снеге да и до Баната оде, како би зарадила бар за сјеме, и тако наставила живот. (У збирци *Српске народне пословице* Вук је

записао: *Душа му у носу стоји*. Дао је уз изреку и кратко објашњење: „Готово умро“).

Садашњост се објашњава прошлошћу, ради правдања будућности.

- *Шта ћеш, пријо, и мене је у рату опирило и дигло ми све и црно испод нокта* (19).

Реченица у себи садржи двије изреке, које су компатибилне и најефектније су када су једна уз другу, мада могу дјеловати и одвојено. *И мене је у рату опирило*, значи и више од тога „да је рат узео све“. Када би само било тако, онда би барем негдје, по ћошковима тавана, подрума, амбара, остало колико-толико (шачица) добра, међутим, њему рат није узео, већ му је чак и *опирио* све, почистио свако зрнце; оставио празан и пуст простор. *Дигло ми све, и црно испод нокта*, је изрека такође састављена од два дијела, који би, за нужду, могли функционисати одвојено, али комплементарни су. Наиме, народном ствараоцу се учинило да је недовољно, односно немогуће, са изреком *дигло ми све*, објансити стање које рат доноси собом, те ју је зато допунио са још једном изреком *и црно испод нокта*. Мјесто под ноктима је скровито, поготово код сељака који их не сијеку редовито (не због хигијене, већ због практичних разлога), и ту се увијек могу запазити остаци земље са њихових њива, или шума. То се носи, каткад, дуже, а каткад краће. Временом се то спере, али на старо мјесто дође ново „црnilо“, тако да увијек нешто има испод нокта... Исконска веза сељака са својом земљом. Али, ето, рат се и ту увукао; *опирио, дигао све па и црно испод нокта*. (У *Српским народним пословицама*, на страни 146. Вук је забиљежио: *Колико црно иза нокта*).

Наравно ово је све казано народним стилем, метафорично, са што увјерљивијом сликом, послије које тешко да би писац, па макар и Ћопић, могао шта „уметнути“ своје како би је додатно објаснио.

Примјетно је да су народне изреке постале права пословичка мудрост, која потврђује континуитет, свјежину и аутентичност народне мисли у савременом умјетничком дјелу.

Веселити се, бенавити и на глави ходати можеш, богме, гдје ти је год воља, ако ћеш и на врх крушке, али туговати се може само гдјегодарце на скровиту мјесту, јер туга не тражи друштва, буке и ширине (33).

И овдје имамо двије народне изреке, које су међусобно инкопатибилне. Додуше, и ријеч о двије апсолутно супротне емоције – о радости и туговању. Обично се каже за неког ко је немиран да *хода на глави*. И овдје је изрека у сличном значењу. Наиме преко ње

писац нам жели што више појаснити суштину, односно извор туге, али тако што ће прво, и то само једном изреком, објаснити веселост (бенављење). За њу писац, изреком, тврди да се може реализовати било гдје, па чак и ако се *на глави хода*. А ход на глави је само крајњи циљ народног доживљаја веселог човјека. Другим ријечима ход на глави је супротан природном ходу, немогућ, и као такав привлачи велики број знатижељника чије присуство неће омести, нити спријечити веселост особе, већ ће је још више поспјешити.

И тако, док веселом човјеку недостаје друштво, тужном је оно сувишно. Тужном човјеку је потребан мир и самоћа. То двоје су једини и прави пријатељи туге, односно тужног човјека. *Туга неће друга*. (Код Вука: *Туга; ће је сама а не има друга*).

У роману је чита симбиоза народног стваралаштва и пишевог духа.

- *Бјежим, па бјежим, шта си ту одмах нос надигла. Отхранила ме, одгојила, велиш?! Погледај ова моја згурена леђа, ове шаке к'о у међеда! Све се од тебе на сабљу морало отимати, на насије зубе одаклати* (37).

Читава реченица је из народа, и са више израза. Четири су доминантна: а) *Нос дигне* онај ко је нечим, или од неког, наљућен. Јовандека осјећа грижу савјести што иде „тамо негдје“ у тај, „некакав“ Банат, а оставља своју Босну. Дубоко у души осјећа и љутњу драге му Босне што јој хоће леђа окренути, издати своју стару љубав, и једину. Види, љутња му и *нос дигла*. б) *Шаке ко у међеда*, је изрека дата у поређењу. А пореди се човјек и звијер, односно човјекова са звјерском снагом, која се оличава у шакама што се пореде са шапама. Тачно је да су битне генетске предиспозиције за физички изглед човјека, али на његову конструкцију утичу и још неки фактори међу којима и рад, и то највише физички. У случају Ћопићевог јунака Јовандеке Бабића видимо да га је рад дјелимично и деформисао, приближио животињи. Погрбио се у леђима, шаке се „размеђедиле“, развалиле, па више личе на шапе него на руке. Писац даје моћ Јовандеки да се покуша одбранити од тешког растанка са Босном. Покушава му пронаћи низ слабости којима ће подржати и оправдати растанак. Али, не измишља, не иде далеко; само једна народна изрека је довољна да збрише све недоумце које муче јунака. в) *На сабљу се морало отимати*, допуњава прву изреку. Свуда на Балкану живот је сличан, али онај у Босни је сасвим другачији – најтежи, јер се сви ратови, болести и друге несреће „очешу“ о њу, о Босну. И свако зло остави дио себе у њој. И колико год вањског,

толико је и унутрашњег непријатеља Босна имала. Посна земља, непроходна брда, уски путеви... приморавали су људе на велике жртве. Да би се опстало и *сабљом се морало отимати*. А често и бранити стечено, или, можда, отето.

г) *На пасије зубе одаклати* је изрека слична претходној и сва је од метафоре. Другим ријечима у Босни се некако опстајало, али само захваљујући великој и трајној борби са несрећама које надиру са свих страна па и из саме земље. Морало се борити и са вуком и са хајдуком, и за сваког имати оштре зубе, јаке мишице и тврдо срце.

И све је то тако, како Јовандека народном изреком вели, али, опет му се не иде из тог „туробног вилајета“.

Оптимизма ни на помолу; ни заискрити му се не да.

- *Сваки час може се скокнути натраг, на очевину. Ако се баш сасвим занужди и дође мука до ока...*(38).

Мука нагони старца да прича са Босном. Одговора нема, понекад га он да сам. Тражи разлог свога одласка, правда се пред њом што је „издаје“ послуже толико деценија вјерности. Како би се другачије и могао одбранити да се не „позове“ на народ, и његово умовање. Ако буде „стани-пани“, ако не могне издржати па *дође мука до ока* – није Банат преко свијета – ето њега, доћи ће он својој Босни.

Кад мука дође до ока, онда око „прозбори“ сузом, и тек тада се читава душа огледне у тој сузи, и сав протекли живот види. (Стојичић: *Дошла мука до ока*).

Све иде у прилог Јовандекином песимизму. Његову несигурност логички оправдавају следеће чињенице.

- *А и ја сам, богме, дјетићу, скупио кићену војску за колонизацију – гаче Јовандека – побро Веселица без ноге, Жутија слијеп, а баба к'о стар плот* (45).

Нема поправке старом плоту. Он је при крају. Слабо служи чему. Још за мало времена па ће га нестати скроз. Народ је најлакше и најбрже налазио поређења око себе: на њиви, у шуми, у облаку, на плоту... А да „нема грђе бруке од старости“, како примијети и Његош, и народ се с тим сложио и упоредио је са старим плотом, на којег ни птица не може слетјети – поломиће се. *Баба – стар плот*.

Пословице се рађају из дубоких унутрашњих побуда, и нуде се као најбоља рјешења у казивању животних ситуација. А ситуација је било различитих.

Ћопић веома често проговара умјесто јунака. Зна их добро, као њихов творац, и непогрешиво прати њихов унутарњи свијет. Није ни

чудо што им мисли израњају из народа и формирају се у свјетлости народне изреке изговорене као синтагма, која је прешла у аксиом.

*Ограђују се куће господском бјелином, презривим ћутањем иза спуштених завјеса: што је, сељачине босанске, **букове главе**, мислите да је ово за ваше кожухе ... (57).*

Врста дрвета које је веома често у Босанској Крајини је буква. Тврда је, и као таква, у народу је позната и као симбол глупости. Тако да изрека *букове главе*, значи – глупе главе. Израз није био стран писцу. Оправдао га је већ у наредној реченици из које видимо да су *буковим главама* прве комшије били медвједи. (Стојичић је у својој збирци забиљежио: *Буздован букови, Букван до буквана, Буквин син и Букова глава*).

Ћопић, веома често, народни пословички фразеологизам уклапа у савремену причу; спаја прошло и садашње, и он увијек има снажну функцију, па се стиче утисак да је он ту одувијек био, и да је, једино он, баш тај фразеологизам, једино и најбоље рјешење.

Јовандека се ребри као бодљиво говече, осјећа подругљиво ћутање села пред њиховом кожунлијском најездом и злурадо буче... (57).

Ријетка је појава да говече хоће да убоде човјека. То је велика мана, и такво живинче се одмах продаје, или коље. Домаћин забрањује, чак, и да се говеда међусобно боду. (Раздора не смије бити ни у штали). Али ако се догоди и та појава, то говече је специфичног изгледа, препознатљиво и увијек спремно да убоде. Најуочљивији знак који открива такво говече јесте његова укоченост и заузет косимички и нарогушени став, колико одбрамбени толико и напдачаки. Писац је овдје таквим приказао Јовандеку Бабића који не осјећа никакву добродошлицу у Банату. Његов ребраст вањски изгледа открива и његову, вјероватно и нарогушену душу.

Чести народни изрази у роману потврђују аутентичност пишчевог поступка што представља посебан квалитет овог прозног штива. Сродно датој употреби у говору Ћопићевог јунака заступљено је и искристалисано поређење, које је, такође, прешло у аксиом, односно у народну изреку.

- Тужни мој Пајо, лалинска бекријо, кад ли ћеш, ноћом, шором, пијан к'о мајка, пропјевати заједно с колонистом Јовандеком Бабићем... (59).

Људи који воле алкохол, тврде како је сваки „алкохоличар“ душевно добар, *добар као мајка*... Међутим, академик Берислав Берић истиче да су некада бабице, при порођају трудницама давале да пију, како би што мање осјећале болове. Већа количина алкохола

у организму, утврђено је, доводи до опуштања мишића и грчева материце, па самим тим и до лакшег порода... Тако је настао и израз *пијан ко мајка*.

Постоји и треће тумачење које се доводи у везу са *мајком земљом*. Наиме у прољеће она постаје обилно натољена прољећним водама, напојена, или – „пијана“ мајка земља (Шипка, 2007, 225-226). (Међу тридесетак изрека које почињу придјевом *пијан*, Стојичић је уврстио и ову из контекста: *Пијан ко мајка*).

Наредна пословица јавља се и у дјелима других писаца. Она има религијски призив и у датом контексту дјелује, помало, и смирујуће, и опомиње на чињеницу да човјек, понекад, губи контролу пред Богом.

- *Па шта ћеш, морало се некако сналазити, сила бога не моли* (69).

Гдје сила упре памет прди, рекао је давно народ. А рат је вријеме гдје је сила нашла своје упориште. С њом се тешко изборити. Не воли је нико. Какав „статус“ има код народа видимо и по његовој изреци: *сила бога не моли*, али и оној другој које нема у контексту а допуњава је: *бог силу не воли*. Ова друга се може двосмислено посматрати: Могуће је да и Бог избјегава силу – *не воли је*, али могуће исто тако, зато што је не воли, да ће је осудити, казнити оног ко је спроводи. (Вук је записао десет изрека које говоре о сили. Међутим, једну од њих, Ћопић је искористио у оригиналу: *Сила Бога не моли* – (а Бог силу не воли).

БИСТРИНА И ДУБИНА ВУКОВОГ ИЗВОРИШТА

Све су куће у селу, за Крајишнике, исте. Јовандека Бабић и Станко Веселица често залутају. Да би се лакше снашли, обиљежавали су их. С обзиром да су сви били

неписмени, једину ознаку коју су стављали на кућу био је крст. Колико кућа – толико

крстова, и, опет, ништа; нема разлика по којима би препознали кућу.

- *Што нијесте нешто друго написали?*

- *Не знамо, брате, знаш ти нашу писменост: ил' притисни прст ил' удари крст* (71).

Актуелизирање народног искуства, садржаног у горњој пословици, помогло је Ћопићу у датом тренутку да укаже на писменост својих јунака.

Звук народног језика, који одзвања романом, најчешће кроз народне пословице, очито се напајао са Вуковог народног врела, носећи бистрине и једрине свог народа.

Израз остао иза неписменог становништва. Прво се потписивало прстом (отисак) а касније крстом (идентификација вјере). Слова није било. Ћопић је и на овакав начин сликао своје земљаке и њихову наобразбу. У изреци више говори *крст*, него *прст*; он је свједок хришћанства, православља, српства а прст – неписмености. (Изреку је унио у своју збирку и Стојичић: *Или притисне прст, или удари крст*. Уз њу је дао и објашњење: „Неписмен“).

У роману, путем пословица, сазнајемо све о народу. Тако и наредна пословица говори о његовом социјалном статусу. Пословицом се у ствари кроз искрен крик несрећеног, алудира на тежак живот становништва.

- *Наскитао сам се, напатио о туђем руву и круву, а сад ћу, с помоћу божјом, да трошкарим ово што ми је дала држава, па догле ће и смрт за врат* (120).

У контексту су двије узреке које имају своје дејство и одвојене су. Човјек сиромах који нема никаквих материјалних добара и цио живот је провео радећи за другога. И то само за одјећу и хљеб. Циљ му је једино био да преживи од тог посла. И успио је, зато и каже да је рад био *о туђем руву* (радио је у туђем одијелу, јер свога није имао) и *круву* (тај га је и хранио, што му је било урачунато у дневницу). И друга: *смрт за вратом*, говори да је живот увијек у опасности, јер је смрт ту, близу нас, за вратом. Онога тренутка када смо се родили почели смо умирати. И смрт нам је сваким даном ближа. Једном ће и за врат. И ту је крај. Каже се и: *дан за даном и смрт за вратом*. (У Вуковој Збирци пословица записане су двије изреке; неједнаког садржаја, али истог значења: *Дан по дан, док и смрт за врат* (не дође, или не ухвати) и друга је: *Ум за морем, а смрт завратом*).

У разноврсном протоку гномолошке грађе сабијене у синтагму, која често прераста у аксиом, Ћопић у дјелу открива како поједине реченице, у говору његових јунака, попримају карактер неке врсте умјетничког пословичког усменовања. То се може видјети и у наредном примјеру.

Тргом пролазе озбиљни средовјечни људи, њезини унуци, а с каменита постоља гледа их њезин млади син, крајишка роса од момка, незамјенљив и срећан (133).

Роса је симбол младости зато што кратко траје, неколико сати, до првих зрака сунца. И младост је кратка, а поготово она која се

силом прекине. Зато се изразом и каже *роса од момка*, што више одаје дијете, него момка. (Код Стојичића срећемо: *Млад и зелен и Млад ко роса*).

Шароликост живота и карактера, најбоље осликавају народни изрази у дјелу.

Стојан Глогињар воли да обрађује земљу. Поготово када види како је добра и орна за рад. Често се исправљао над љесом поваљаних бразда „врућ, знојав и срећно преморен, милостив побједник.“

- *Каква ли си, рођена моја, на рану човјек да те привије* (149).

На рану се привија лијек, мелеми, љековите траве; све оно што годи рани, човјеку. За све што је добро народ има обичај рећи: *на рану да га привијеш*. То је и једна врста оцјене, тога што би се могло ставити на рану, и то веома високе оцјене, можда највише. Јер, заправо, шта то има још изнад лијека? – Ништа.

Народ има обичај и за добру особу често рећи да би је човјек могао *на рану привити*, што значи да би њена доборта била корисна као лијек и за рану. (Вук је записао: *На рану би га привио*. И објаснио: Кад кога хвале да је добар и умиљат).

Дубљим сагледавањем у дјело уочљиво је да се пословица грађа јавља у више облика и видова: директно се преузимају из народа, писац их неријетко ствара по угледу на народне, употребљавају се пословица поређења, неке се проширују (или крате).

За рана магловита јутра кренула је Стојановој кући, свечана и немирна, са срцем у грлу (164)..

Од узбуђења срце је лупало и имала је утисак да јој се отргнуло, стигло до грла. Тако узбуђене особе имају утисак да срце хоће из груди напоље. Често се користи и изрека *са душом у носу*, али она више говори о уморној и исцрпљеној особи, док је у првом случају ријеч о узбуђеној особи. Колико год изреком писац открива свог јунака, толико исто открива и себе, као доброг познаваоца женских емоција. (Стојичић: *Срце му дошло у грло*.)

Трагедија Ћопићевих јунака која је у првом дијелу романа сагледана врло упрошћено, умјетнички је снажнија у другом дијелу романа.

- *Шта је стара дердагијо, миришеш ли на опијело* (168).⁴

4 У роману има и других примјера народних изрека (неке су дословног а неке пренесеног значења), које су употребљаване у дијалозима, монолизима или, неријетко, и нараторовим казивањем, али нам простор не дозвољава да их истичемо све. Ипак, у обавези смо да наведемо барем неке, од којих је велики број настао по угледу на оне у Вуковој збирци. Дурашна леђа (стр. 5), У неку руку (стр. 7), Ниједна јој ђевојка није равна. (стр. 10), Гдје ти глава ту ти храна (стр. 12), Стара пањина, до врата укопана у земљу (стр. 12), Налети на језик (стр. 14), Мимо

Већ је раније било ријечи о смрти, а све што је за њу везано народ је нерадо помињао. А када је морао било је то кроз посебан стил, најчешће алегоричан, и хумор, као што је то случај у овом контексту са Станком Веселицом, крај кога нема мјеста туговању. Ако се некоме каже да *мирише на опијело*, значи да му се примакла смрт, ваља му мријети. Опијело је молитва која се чита само покојнику док се испраћа на вјечни починак. (Код Вука срећемо сличну изрку: *Мирише на кољиво*, уз објашњење: Готово умро. Код Стојичића: *Мирише на иловачу*). И једна и друга говоре о особи која је, што годинама, што болешћу, исцрпљена и при крају је свог живота.

ЗАКЉУЧАК

Ђопић је у писану књижевност уносио доста елемената народне књижевности, и тако свом списатељству давао другачију форму, док је суштина остајала иста. То значи да је Ђопић успијевао изградити свој особени стил.

Познајући моћ мисли сабијене у кратку форму, попут изреке, писац се није либио да је често и користи.

Народне изреке су максимално заступљене у роману, и оне му, рекло би се, дају печат. Али, и поред тога што их има прилично велик број, изузетно су правилно распоређене и стилски вјешто укалупљене у другу грађу, тако да их обичан читалац веома тешко и примјећује. Оне дјелу дају и посебну тежину, али у неријетким случајевима и умјетничку свјежину која је основна гаранција трајности дјела.

Има их много које су дословно пренесене у дјело, али има их и са нешто другачијом, измијењеном формом, али не и суштином. У

читав свијета (стр. 14), Ко прстом у ... (стр. 16), Хватао прописну маглу (стр. 18), Хоће да узјаше за врат (стр. 21), Бог и батина (стр. 21), Није греда (стр. 23), Није се Јован јуче родио, уједале су њега те буве (стр. 24), Преко бијела свијета (стр. 37), Шаке к'о у међеда (стр. 37), На пасије зубе одаклати (стр. 37), Као сирота цура ону своју муку (стр. 37), Ни у сну тако нешто не би умно сањати (стр. 53), Гладних очију (стр. 59), Туц тамо – туц овамо (стр. 72), Сврни ту, загуди тамо, па пут под ноге, нигдје се не згриј (стр. 86), 'Мала Москва' (стр. 93), Скочити на високу полицу (стр. 96), Знаш ти ја (њега) као злу пару (стр. 109), Тукао сам га као вола у купусу (стр. 109), Она нит' оре нит' копа, (стр. 110), Одгорио ти је од срца (стр. 121), Разишло се по свијету као ракова дјеца (стр. 122), Подавије реп (стр. 127), Свијећом тржити (стр. 134), Гаће на решето (стр. 137), Моли, куми, пријети, цабе је (стр. 141), Поново бих се родила (стр. 147), Овога ми је свега преко главе (стр. 147), Да убије вријеме (стр. 159), Иди ми с пута (стр. 163), Дође ђаво по своје (стр. 167), Спрео си своје (стр. 169), Пришити ружну причу (стр. 171), Сјашти ти с мене (стр. 171), Лак на језику (стр. 178), Под небеску капу (стр. 184), Сјашите, буразери, цаба вам кирија (стр. 187), Ближе се други пијетли... (стр. 187), Ево горе зелене (стр. 188), Ницо, кућо моја (стр. 187)...

ријетким случајевима ишло се тако далеко, у сам коријен, како би се дошло до идентитета, односно поријекла изреке.

Такође једна од карактеристика овог рада је и та да се у њему могу наћи неке народне изреке које се и дан-данас користе, и тешко да би се за њих могла наћи адекватна замјена, јер су прави бисери српског језика. А и када би се могла наћи одговарајућа замјена, сигурно је да би им требало далеко више простора јер су оне, у својој изворној верзији, у најкраћем облику што могу бити; најчешће у двије-три ријечи. Оне, заправо, и нису ништа друго до максимално скраћене приче. Зато поједини Ћопићеви дискурси и дијелови текста, па чак и читава поглавља, имају процес трансформације у њима. По њима се поједине странице романа дуго памте и остају препознатљиве.

PROVERBS AND FOLK SPEECH TERMS IN ЀОПИЀ'S NOVEL, *DO NOT GRIEVE THE BRONZE GUARD* Nedeljko Kajiš PhD

Abstract: Ѐопић is, similar to Andrić, Lalić, Njegoš, Sušić and some of our other writers, an artist who supplemented his creative potential with the wisdom of oral literary creation.

His gift would have been possible without “going” among the people, but he, with good reason, believed that he would achieve more, pass safer and be more convincing, and more interesting, in telling the truth about the accident in which his people found themselves. And, most importantly, as a writer, it will last longer, that is, it will be difficult to get out of the sphere of interest of the readership.

The paper highlights only some of the numerous examples of proverbial material that he used in the novel Don't Grieve Bronze Guard, which appear in descriptions, monologues and dialogues of characters, landscapes and etc.

Keywords: *Serbian folk proverbs, Vuk, Ѐoko Stojčić, Ѐопић, Dictionary, Bosnia, Jovandeka...*

ЛИТЕРАТУРА

1. Карацић, Стефановић, В. (1966). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*, Београд: Нолит.
2. Карацић, Стефановић, В. (1969). *Српски рјечник (1818)*, Београд: Просвета.
3. Стојичић, Ђ. (2006). *Српске народне изреке 1 и 2*. Новости.
4. Шипка, М. (2007). *Зашто се каже*. Нови Сад: Прометеј.
5. Љубинковић, Н. (1978) *Усмена књижевност Југословенских народа*. Београд: Нолит; Просвета; Завод за уџбенике и наставна средства.

6. Самарџија, С. (2005). *Антологија народних бајки*. Политика, Народна књига.
7. Топић, Б. (1960). *Не тугуј бронзана стражо*, Сарајево: Свјетлост.